

АУДИОКАСЕТИТЕ КАТО СПЕЦИФИЧЕН НОСИТЕЛ НА ИНФОРМАЦИЯ И СЪХРАНЕНИЕТО ИМ В НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

ас. д-р Камелия Божилова, БИА – НБКМ

От 90-те години на ХХ век и началото на ХХІ в. употребата на аудиокасети в бита на хората рязко спадна. Те бяха изместени от по-качествените носители на звукова информация – компактдискове, мр 3-ойки, разнообразни дигитални устройства. Днес все по-малко музикални изпълнители издават албуми на касета – основно това се прави в малък тираж и има колекционерска стойност. Меломаните, любители на аналоговия звук, все още продължават да попълват своите колекции с позабравените за масовия потребител аудиокасети.

Въпреки излизането им от ежедневна употреба, касетите имат своето място в архивните фондове и колекции, поради което и въпросът за тяхното съхранение с оглед историческата ценност на съдържащата се в тях информация, става все по-актуален.

Създаване на аудиокасетите, технически характеристики и навлизането им в масова употреба

Първите разработки, свързани със създаването на магнитната лента-звуконосител, датират от 30-те години на ХХ в. В Германия компанията *Lorenz* прави опити за изобретяване на магнитна лента с ролки, поставени в цялостен корпус през 1935 г. Целта е новото изобретение да бъде функ-

ционално и лесно за ползване. Ролковите магнетофони *Lorenz* започват да се продават заедно с малка метална кутийка с две шипчета за ролките. По подобен начин ориентират своето производство и американските компании *RCA* и *Pierce*. Първата касета с магнетофонна лента се появява също така в Германия през 1950 г. в магнетофона *Optaphon* на *Loewe*.

Революция в касетното производство прави *Philips*. През 1963 г. компанията представя нов касетен формат за звукозапис – т. нар. *компакт касета*. *Компактната касета* има ширина на лентата – 3,81 мм. Предназначена е за употреба в диктофони и съхраняване на компютърни данни. От *Philips* дават обозначения на касетите с буквата *C* и след нея цифра, означаваща общата продължителност на записа в минути – *C 45, 69, 90, 120* и т. н. Тази фирмена маркировка има за цел да запази стандарта за производство на компанията и да ги предпази от конкуренцията на гиганта *Sony*.

Друга германска компания за аудиокасети е *Grundig*. През 1965 г. тя пуска на пазара касетата *DC International* с магнетофон за нея. Размерите ѝ са 120 × 73 × 12 мм, скорост на движение на лентата 5,08 м/с.

Инженерите на компанията *Olympus* през 1969 г. разработват касетен формат с размери 50 × 33 × 7 mm, предназначен преди всичко за диктофони. Правени са опити да бъде използван за *Hi-Fi* магнетофони. Иновация в тяхното производство е лентата да няма ракорд (предварителен участък от лентата без нанесен на него работен слой). Продължителността на записа тук е от 30 до 90 мин. със скорост 2,38 м/с.

Малко след това изобретение са представени и т. н. *пикокасети*, които са с два пъти по-малки размери, но те не получили голямо разпространение. Предназначени са за диктофони, ширината на лентата при тях е около 2 mm, времетраене на записа до 60 мин., скорост на лентопредаване 0,9 см/с.

Разработки върху качеството на звукозаписа се правят в началото на 70-те години на XX в. Рей Долби създава *Dolby* шумопотискащата система, която значително подобрява качеството на записа върху касетната лента.

По отношение химическия състав на магнитната лента, през 1971 г. компанията *Advent* създава касета с магнитна лента, изготвена на основата на хромдиоксид. Тази иновация води до много по-високо качество на звука и гарантира по-дълготрайно съхранение на записа.

Друг аспект, върху който работят фирмите, производители на аудиокасети, е времетраенето на записа. Стандартно той е бил от 60 до 90 мин. В началото на 80-те години на XX в. японската компания *TDK* пуска на пазара 180-минутна *компакт касета*. Проблем, обаче, е съхранението на този вид ленти. При касетите над 90 мин. лентите са прекалено тънки

и лесно се разтягат или късат. Дори самите производители предупреждават за краткия живот на подобни записи. Поради малката дебелина на лентата се появявал и неприятен звуков ефект (многократно възпроизвеждане на един и същи сигнал, т.н. *копир ефект*), предизвикан от взаимното намагнитване на различните слоеве на лентата.

Като цяло при повечето видове аудиокасети записът се извършва на магнитна лента с ширина *3,81 мм* и дебелина *11–27 μm*. Тя е разделена на две (при моно запис) или четири звукови писти (при стерео запис), като от всяка страна – *A* или *B*, са достъпни една или две писти. Скоростта на движение на лентата в касетата при прослушване или запис обикновено е *4,76 см/с*. В някои двукасетни декаве има възможност за копиране със скорост *9,5 см/с*, а в диктофоните за продължителен запис се използва скорост *2,38 см/с*. Качественият звук с висока вярност е характерен само за т. н. *Hi-Fi касети* (появилите се през 80-те г. касети с ленти „хромдиоксид“ и „метал“, по-точно с работни слоеве от хромдиоксид и метални съединения).

България също има традиции в производството на аудио и видеокасети. Производител е Заводът за информационни носители „Динко Баненкин“ в с. Драгор, Пазарджишко, построен през 1985 г. Той доставя на пазара и дискети *3,5* и *5,25 инча*. Той е известен и като *ЗМД – Завод за магнитни дискове*. Касетите *Dragor* са с ленти с работен слой от железен оксид и хромдиоксид, производство на германския концерн *BASF*¹.

Компакт касетата е най-използвания и функционален носител на звукова информация през 70-те–80-те години на XX в. На аудиокасета, както стана известно, могат да се записват и компютърни данни. Такъв тип са микрокасетните формати, създадени специално за тази цел – например *NT* на *Sony*. През 90-те години на XX в. касетата повсеместно е заменена от лазерния оптичен диск.

Съхранението на аудиокасети в българските архиви

Специализиран архив за аудио-визуални документи е архивният отдел на БНТ – отдел *Телевизионен фонд*. Едно от подразделенията му е *Аудио архивът*, който включва 333 205 заглавия, нанесени върху 34 072 броя носители. Записите са обособени в 27 раздела с различна жанрова определеност (*класическа, забавна, народна и филмова музика, музика към ТВ предавания, мюзикъл и театри*).

Носители на аудио-информацията са *магнитни ленти, CD, DAT* касети и грамофонни плочи². Аудиокасети обаче не присъстват в този архив.

Пример за учрежденски архив, който съхранява документна информация на аудиокасети, е Архивният отдел на Техническият университет – София. Протоколите от заседанията на Академическия съвет се записват на касети. Те се съхраняват при много добри условия, като се спазват изискванията за влажност, температура, тъмнина и т. н. Аудио-носителите са поставени в картонени кутии, подредени в плътно затворени чекмеджета. При отварянето им се осигурява лесно и бързо търсене на искания протокол. Всеки потребител на архивна информация, който желае да прослуша записа, може да го направи в специализираните лаборатории на университета, които са снабдени с аудио и видео техника.

Аудиокасетите в Националната библиотека

В Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ от 1951 г. се създава музикална колекция, която се обособява в *Музикален отдел*. От 1965 г. в този отдел започват да се депозират и комплектуват всички български грамофонни плочи и аудиокасети, а понастоящем сбирката съдържа около 3500 бр. касети. Същите се съхраняват в дървени каталожни чекмеджета при подходящи условия. Дървото в случая е избрано като материал, защото е добър изолатор и осигурява запазване на магнитната лента.

По-голямата част от аудиокасетите преди 1989 г. са постъпили по силата на *Закона за депозита* и са предоставени от Балкантон. След 1989 г. и други музикални компании, като *Унисон* например, също предоставят задължително копия от издаваните от тях аудиокасети на Библиотеката. След 1997-98 г. постъпленията спират. Малка част от колекцията аудиокасети на *Музикалния отдел* е постъпила като дарение от частни лица.

В последните години *записите – аудиокасети*, са търсени от читатели на Националната библиотека. Те се предоставят за прослушване в читалнята на *Музикалния отдел*, която разполага с необходимата апаратура. Пре-записи не се правят, заради изискванията на *Закона за авторското право*.

Предстояща задача пред служителите от *Музикалния отдел* е дигитализацията на записите от аудиокасетите. За момента тази дейност не е започнала, поради разпоредбите на *Закона за авторското право*³.

В Българския исторически архив на Националната библиотека също се срещат документи на нетрадиционни носители.

При обработката на фонд 901 Стефан Груев беше открита аудиокасета с негово интервю, DVD с документален филм за живота му, а във фонд 907 Стефан Кисов има и видеокасета.

Тези материали се описват според стандартните изисквания за архивно описание. Те ще се съхраняват заедно с останалите документи от фонда, които обаче са на хартиен носител. Възникват проблеми, защото изискванията за съхранение на хартия, магнитна лента или CD не са еднакви. Изваждането на касетите и дисковете от фондовете и предаването им в друг отдел, например Музикалната читалня, би било нарушение на принципа за единство и недробимост на архивния фонд.

Друго възможно решение за тяхното оптимално съхранение е промяна на физическото им местоположение – да се остави бележка с анотация в кутията при документите на хартия, а касетите да бъдат съхранявани в подходящи кутии и помещение. Но този вариант би създавал трудности на работещите в читалнята при изпълнение на заявки от страна на читателите. Всички тези особености при съхранението и бъдещото използване на аудио и видеокасетите предстои да бъдат решени.

Важна задача пред съвременните архивисти е да се осигури не само опазване на информацията, записана върху аудиокасетите, но и защита на самите носители. Те също са ценно документално свидетелство за своето време. Музикалните аудиокасети имат специфично художествено оформление, което би представлявало интерес за днешните дизайнери. Документалните записи на аудиокасети често са надписани от ръката на личността – фондообразувател или носят друга важна историческа информация.

Бележки

¹ Оруш, Ан. История на звуконосителите. Аудиокасети. – <http://nauka.offnews.bg/news/Razni_17/Istoriia-na-zvukonositelite-Audiokaseti>; History of Compact Cassette – <<http://vintagecassettes.com>>; The Convenience of the Cassette – <<https://southtree.com/history-of-formats/history-of-the-audio-cassette>>; Payne, Laura. The History of the Cassette Tape – <<https://www.techwalla.com/articles/the-history-of-the-cassette-tape>>.

² Златен фонд на БНТ – Аудио архив; <<https://www.bnt.bg/bg/p/audio-arkhiv>>.

³ Благодаря на д-р Александър Касабов, ръководител на Музикалния отдел към НБКМ, за предоставената информация.